
ELS MEUS LÍMITS, LA MEVA LLIBERTAT

TREBALLAR LA SEXOAFECTIVITAT A L'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

Noa Alcaraz Petit

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Treball Final de Grau, 1J

Modalitat C: Innovació i transferència de coneixement

Tutora: Mireia Esparza Pagès

Curs 2024-2025

**"El dret a l'educació sexual no es pot privar pel desig d'algunes famílies de no
parlar d'alguns temes"**

Maria González Aran, psicòloga i responsable de l'àrea
comunitària del Centre Jove d'Atencions Sexuals

Vull agrair a la Fàtima i a la Pilar que hagin participat en aquest treball, així com la formació que m'han proporcionat. També vull expressar els meus agraïments al meu agrupament escolta i a l'Estel pel paper imprescindible que han tingut en els meus aprenentatges sobre sexoafectivitat.

Gràcies també a totes les persones que m'han sostingut durant aquests quatre anys.
Elles ho han fet més lleuger.

Resum

Aquest treball té com a objectiu elaborar una proposta didàctica orientada a incorporar l'educació sexual integral (EIS) i la prevenció de l'abús sexual infantil (ASI) a l'etapa d'Educació Primària. A partir d'un marc teòric que contextualitza i justifica la necessitat d'abordar aquesta temàtica a les escoles i d'una entrevista a una formadora en prevenció d'ASI, s'identifiquen les principals temàtiques que cal abordar tenint en compte la manca d'educació sexual adequada que s'ofereix en l'àmbit escolar durant la infància. Com a part pràctica del treball, s'ha dissenyat una proposta didàctica que pretén esdevenir una eina útil i aplicable dins del marc escolar amb activitats adaptades als diferents cicles de primària (Inicial, Mitjà i Superior), l'objectiu de la qual és afavorir un aprenentatge progressiu i respectuós sobre la sexualitat, la diversitat i l'afectivitat. També s'ha elaborat un decàleg que planteja un seguit de bones pràctiques que ha d'adoptar tota la comunitat educativa per tal de prevenir els abusos sexuals en infants. Aquestes propostes han estat revisades i validades per la formadora entrevistada, Fàtima Balde, i per la mestra Pilar Pérez.

Paraules clau: educació sexual integral, abús sexual infantil, sexualitat, afectivitat, educació primària.

Resumen

Este trabajo tiene como objetivo elaborar una propuesta didáctica orientada a incorporar la educación sexual integral (EIS) y la prevención del abuso sexual infantil (ASI) en la etapa de Educación Primaria. A partir de un marco teórico que contextualiza y justifica la necesidad de abordar esta temática en las escuelas y de una entrevista a una formadora en prevención de ASI, se identifican las principales temáticas a abordar teniendo en cuenta la falta de educación sexual adecuada que se ofrece en el ámbito escolar durante la infancia. Como parte práctica del trabajo, se ha diseñado una propuesta didáctica que pretende convertirse en una herramienta útil y aplicable dentro del marco escolar con actividades adaptadas a los diferentes ciclos de primaria (Inicial, Medio y Superior), cuyo objetivo es favorecer un aprendizaje progresivo y respetuoso sobre la sexualidad, la diversidad y la afectividad. También se ha elaborado un decálogo que plantea una serie de buenas prácticas que debe adoptar toda la comunidad educativa para prevenir los abusos sexuales en niños. Estas propuestas han sido revisadas y validadas por la formadora entrevistada, Fátima Balde, y por la maestra Pilar Pérez.

Palabras clave: educación sexual integral, abuso sexual infantil, sexualidad, afectividad, educación primaria.

Índex

Resum.....	2
Resumen.....	3
1. Introducció i justificació	5
2. Objectius de la proposta.....	6
3. Marc teòric	7
3.1. Sexualitat i afectivitat	7
3.2. El desenvolupament de la sexualitat i la identitat de gènere en la infància	8
3.3. L'abús sexual infantil (ASI) i la seva prevenció	10
3.4. L'educació integral en sexualitat (EIS) a les escoles.....	12
3.5. Marc legal.....	14
4. Metodologia	16
4.1. Entrevista a Fàtima Balde.....	16
5. Disseny de la proposta	20
6. Valoració externa de la proposta	30
7. Conclusions	32
Bibliografia.....	35
Annexos	1
Annex 1	1
Annex 2.....	2
Annex 3.....	3

1. Introducció i justificació

La sexualitat segueix sent un tema tabú dins la nostra societat, malgrat ser un element rellevant dins el desenvolupament integral de les persones. Pel que fa als infants i l'educació que reben, això es tradueix en una informació limitada sobre el tema i la sexoafectivitat dels nens i nenes es converteix en una realitat candent, però deixada de banda. Alguns diaris i portals web com *Diari Ara (Criatures)*, *Social* o *Vilaweb*, fins i tot, ho anomenen “l'assignatura pendent”.

Veient aquesta necessitat a les escoles de primària, es decideix elaborar aquest Treball Final de Grau sobre aquesta temàtica, ja que es considera que ha de ser tractada de manera transversal a l'etapa d'Educació Primària. L'escola ha de ser l'espai on tots els infants puguin aprendre sobre aspectes que són i seran tan rellevants per la seva vida. A part, treballar aspectes com el consentiment, el desig o el coneixement corporal són claus per a la prevenció de l'abús sexual infantil (ASI).

S'evidencia que és quelcom rellevant si observem les dades actuals de les quals es feien ressò diversos mitjans de comunicació a partir de la campanya *Predestinats* creada per la Fundació Vicki Bernadet (2022): 1 de cada 5 infants ha patit o patirà ASI abans dels 17 anys. Per tant, si fem càlculs, ens adonem que és una problemàtica preocupant: en una aula estàndard de 25 alumnes, podria haver-hi 5 casos passats, actuals o futurs d'ASI. Considero que és una dada alarmant que hauria de cridar l'atenció de qualsevol docent, així com de la societat en general. Per això, cal donar les eines necessàries als nens i nenes perquè coneguin el seu cos, els seus drets i la seva relació amb la sexoafectivitat i, així, poder dotar-los d'estratègies per fer-los menys vulnerables a agressions d'aquest caire.

La preocupació per l'educació sexual neix de veure com els infants, sobretot en contextos d'educació no formal —com a agrupaments escoltes—, reclamen informació sobre aquest tema i plantegen preguntes que no s'atreveixen a formular als adults de l'escola o de casa seva. De la mateixa manera, se sent interès per aquest tema arran de pensar en la pròpia experiència i trajectòria. A l'escola es va oferir poca educació sexoafectiva que, en canvi, sí que es podia rebre a entorns com el cau.

A més, a l'estada de pràctiques del curs passat, es va poder veure com els infants tenen moltes preguntes sobre aquests temes que venen del desconeixement i, com és normal, de la curiositat. Si des de l'escola no els donem les respostes que demanen, els deixem en

mans de la sort i de les moltes fonts poc fiables que poden consultar per tal d'obtenir-les, com per exemple la pornografia. Com a adulta, monitora i futura mestra d'infants, es veuen necessitats que es busquen abordar en aquest treball.

Per aquest motiu, es proposa elaborar una proposta de projecte de centre en què es treballi l'educació sexual integral dels infants, així com definir un apartat teòric on es reconegui la problemàtica i s'hi fonamenti la manera de tractar-la. Per tant, es dissenyarà una proposta didàctica que es pugui implementar al llarg de l'etapa d'Educació Primària i que ofereixi activitats adequades a cada edat (Cicle Inicial, Cicle Mitjà i Cicle Superior) que aportin un coneixement gradual sobre les diverses qüestions esmentades.

2. Objectius de la proposta

Per guiar aquest TFG, s'ha plantejat un objectiu general que engloba la preocupació que es vol abordar, però també una sèrie d'objectius específics que detallen els diferents aspectes que hauran d'estar presents en aquest treball i que en marcaran les parts.

Objectiu general:

- Afavorir l'educació sexual integral dels infants dins els aprenentatges de l'etapa de primària.

Objectius específics:

- Determinar els beneficis que aporta als infants rebre una educació sexual integral des d'edats primerenques.
- Relacionar el coneixement dels infants sobre el seu cos i la sexoafectivitat amb la prevenció de l'abús sexual infantil (ASI).
- Dissenyar un projecte de centre per treballar el coneixement del cos i la sexoafectivitat al llarg de l'Educació Primària.
- Validar el disseny de la proposta amb experts en la matèria.

3. Marc teòric

3.1. Sexualitat i afectivitat

Quan parlem de sexualitat i afectivitat és comú que tendim a pensar en relacions de parella i reduint la sexoaffectivitat a un aspecte personal lligat únicament als vincles que establim amb altres persones i a com ens relacionem amb elles. Lluny d'aquesta concepció, els dos termes que encapçalen aquest apartat engloben una gran varietat d'aspectes socials, polítics i culturals, a part de personals. A continuació, s'exposaran una sèrie d'idees que es troben dins el paraigua de la sexoaffectivitat per tal d'establir unes nocions bàsiques a tenir en compte quan ens referim a aquest concepte i que ens permetran, més endavant, parlar d'Educació Integral Sexual (EIS).

Per començar, és essencial tenir presents dos elements. En primer lloc, que som éssers sexuals des que naixem i, en segon, que la sexualitat és quelcom absolutament subjectiu per a cada persona. Partint d'aquest paradigma i entenent les complicacions que evidencia a l'hora de definir conceptes difícilment encapsulables, es comprèn la sexualitat com una dimensió àmplia on entren en joc l'amor, la identitat, l'afectivitat, la corporeïtat, el descobriment o el plaer (Fundació Víctor Grífols i Lucas, 2011).

Malgrat la complexitat que suposa elaborar-ne una definició, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va fer pública una explicació del concepte "sexualitat" que podem agafar també com a referència: "La sexualitat és una energia que ens motiva a buscar afecte, contacte, plaer, tendresa i intimitat" (Organització Mundial de la Salut, 1975). La sexualitat té a veure amb el cos, però influeix en els nostres pensaments, sentiments, emocions, accions i interaccions i, per tant, té influència en la salut física i mental. Per tant, podem veure com la sexoaffectivitat té una relació transversal amb la nostra vida i no es tracta d'un àmbit que existeixi de manera individual o separada de la resta de facetes humanes i relacionals.

A la vegada, és inqüestionable que els humans som éssers socials i culturals que ens veiem influenciats pel nostre entorn, és a dir, el medi social que ens envolta i les creences i valors que se'ns proporcionen directament o indirecta a través de la família, l'escola, la cultura, les polítiques, la religió predominant, etc. (Fundació Víctor Grífols i Lucas, 2011). Per aquest motiu, hi ha una sèrie de conceptes que cal definir i que van lligats a les situacions de privilegi i opressió que experimenten els infants, així com al procés que suposa la

recerca d'una personalitat i del reconeixement de l'entorn, especialment en entrar a l'adolescència.

Per una banda, cal definir la paraula *sexe*. Deixant de banda el significat que es refereix a l'acte sexual que es duu a terme, també hem de saber que el sexe és el conjunt de diferències biològiques o anatòmiques entre els éssers humans que reconeixem com a femelles o com a mascles. La determinació del sexe en humans no depèn únicament dels cromosomes XX i XY, ja que hi ha molts més factors que entren en joc en funció dels aspectes en què ens fixem: sexe cromosòmic (al que ens hem referit), sexe genètic, sexe gamètic, sexe genital, sexe anatòmic, sexe gonadal, sexe identitari (Querol, 2024). Per això, és important diferenciar el sexe com a aspecte biològic del gènere, que es refereix a les diferències psicològiques, socials i culturals que es marquen entre homes i dones en el sistema binari. La distinció entre els termes sexe i gènere és essencial per evidenciar que la majoria de les diferències entre gèneres no tenen un origen biològic (Giddens, 2010).

Per altra banda, hem de conèixer els conceptes “identitat de gènere”, “expressió de gènere” i “orientació sexual”. El primer, identitat de gènere, fa referència a l'autoidentificació d'una persona envers la construcció social de masculinitat o de feminitat. Per tant, es pot tenir una identitat de gènere que no coincideixi amb el sexe biològic. Un concepte que complementa l'anterior és “expressió de gènere”, que es tracta de l'externalització que fa la persona de la seva identitat de gènere, a través de la manera de vestir, la conducta, la postura o la interacció social. Una determinada manera d'expressar-se no és sinònim d'heterosexualitat o bé d'homosexualitat, ja que estariem parlant d'orientació sexual: la direcció de l'atracció sexual i emocional que sentim cap a altres individus. Aquest terme podria estar determinat per factors tant genètics com socials (Negro Alvarado, 2010).

3.2. El desenvolupament de la sexualitat i la identitat de gènere en la infància

Per parlar de com es desenvolupen la nostra identitat sexual i de gènere, hem de tenir present que l'aprenentatge d'aspectes relacionats amb el gènere des de ben petits és

anterior a la fase en què els infants es poden etiquetar a sí mateixos com a nens o nenes, és a dir, es tracta d'un aprenentatge inconscient.

La identitat de gènere, com ja s'rols'ha dit, es tracta d'una construcció social que no està directament lligada als trets biològics amb els quals naixem. Com explica Giddens (2010), des de les edats més primerenques, els adults acostumen a tractar diferent nens i nenes. Aquestes actituds contribueixen a una consciència de gènere inicial, encara que es tracti de l'etapa preverbal. Al voltant dels dos anys, els infants poden tenir una comprensió parcial de què significa el gènere; ja saben si són nens i nenes i són capaços de categoritzar les persones del seu voltant. Més tard, quan els infants arriben als cinc o sis anys, es veuen influïts per tots aquells estímuls als quals es veuen exposats de manera constant: joguines, contes, àlbums il·lustrats, anuncis o programes de televisió. És a partir d'aquí que aprenen que el gènere d'una persona no canvia i que hi ha diferències anatòmiques entre nens i nenes.

Com exposa el mateix autor, a part de les accions que les persones adultes realitzen, se sap que hi ha altres aspectes que influeixen inconscientment en la percepció que tenen dels rols de gènere els infants. Dos exemples serien que els cosmètics femenins que utilitzen les dones contenen diferents essències diferents de les que els nens i nenes aprenen a associar amb els homes o que la manera de vestir, el tall dels cabells, etc. es converteixen en diferències visuals sistemàtiques que adquirim com a "normals".

Pel que fa al desenvolupament de la sexualitat, a la Fundació Víctor Grífols i Lucas (2011) s'explica el següent: "Com éssers sexuats des que naixem, sabem que la sexualitat s'estableix des del moment de néixer i segurament molt abans, des del propi desig de concepció dels futurs pares. Això que ve marcat per natura, s'ha d'instal·lar i assimilar a la nostra vida d'una manera natural, no com un afegit a partir de certa edat. Se sap que el «vincl» que s'estableix amb el nadó, amb les primeres cures i atencions, com es dona l'aliment, la tendresa en les carícies, les paraules i el seu to està omplint aquest cos d'afecte i de sensacions i, per tant, d'energia sexual. Avui es coneix que la memòria neuronal és sensible a l'afecte i per això, com a éssers sexuals que som, es considera un element clau en la relació amb l'altre" (Fundació Víctor Grífols i Lucas, 2011, pàg. 17).

Per tant, la relació que tinguem des de l'inici de la nostra vida amb l'afecte, les cures o el contacte físic influirà en com percebem la sexualitat i com ens desenvolupem en situacions en què es veu implicada. El primer vincl amb el nostre cos sexual té a veure

amb la cura dels primers cuidadors adults, que en la majoria dels casos seran els pares o les mares, i contribueixen a construir la personalitat de l'infant, a la vegada que la seva identitat sexual. “Els primers estímuls d'afecte també ho són de plaer físic, a l'hora que incideixen en la formació psíquica” (Fundació Víctor Grífols i Lucas, 2011, pàg. 17).

La necessitat física i afectiva de tocar-nos, donar plaer i de viure situacions d'intimitat acompanya des del naixement fins a la mort. Segons Ríos et al. (2018), la sexualitat és un fonament de l'experiència humana i no és quelcom que tenim, sinó que ho som. Té a veure amb la forma en què ens expressem, comuniquem, intinem, sentim i donem i rebem plaer, tant amb les paraules com amb els cinc sentits del nostre cos sexual. La sexualitat es reelabora i reconstrueix al llarg de la vida, tenint el seu inici a la infància. Des d'aquesta visió, en què s'entén la sexualitat i la seva expressió com un continuïum, comprenem que forma part del creixement i que crea un bagatge sobre la qüestió de la sexualitat que acompanyarà sempre l'infant i que generarà un impacte major a partir de l'etapa en la qual es produeix la irrupció dels comportaments sexuals: l'adolescència.

En l'època de l'adolescència, amb la maduració dels caràcters sexuals secundaris i les vivències interioritzades al llarg dels anys, sorgeix amb força i s'expressa i es corporifica el desig de compartir la sexualitat amb qui s'esculli compartir-la. Com ja s'ha comentat, el bagatge sexual que acompanya l'adolescent tindrà molt a veure amb el seu comportament, la seva manera d'expressar la sexualitat i amb moltes de les situacions que viurà. En aquest moment, en què esdevenen canvis estructurals tant fisiològics com psicològics i socials, cal considerar i atendre l'afectivitat i la sexualitat en el seu sentit més ampli, tant a nivell corporal com emocional (Fundació Víctor Grífols i Lucas, 2011). Molts cops, els canvis fisiològics no es donen al mateix ritme que els canvis psicoafectius, així que els adolescents, acabats de sortir de la infància, es poden veure exposats a riscos que no reconeixen, guiats per sensacions corporals o fantasies que fins ara desconeixien.

3.3. L'abús sexual infantil (ASI) i la seva prevenció

Segons l'Associació Reach, entitat especialitzada en l'àmbit dels abusos sexuals infantils, la violència sexual envers menors es defineix com qualsevol conducta de naturalesa sexual que impliqui un procés de manipulació o coerció, que es caracteritzi per una relació d'asimetria d'edat i de poder, així com per l'absència de consentiment i que tingui com a finalitat la gratificació sexual de la persona agressora. Aquesta manca de consentiment

pot ser deguda a la immaduresa emocional, l'edat o la capacitat cognitiva del menor (Sigues TU, 2024).

Com ja s'ha exposat anteriorment en aquest treball, existeixen estadístiques sobre l'abús sexual infantil, a partir d'ara ASI, que poden resultar alarmants. Les dades que ofereix UNICEF i que utilitza l'OMS per parlar sobre abusos cap a infants detallen que, a nivell mundial, es calcula que 650 milions de nenes i dones —és a dir, 1 de cada 5— han estat víctimes de violència sexual. Pel que fa als nens i als homes, entre 410 i 530 milions —aproximadament 1 de cada 7— van patir violència sexual durant la infància (UNICEF, s.d.). Apropant-nos al nostre context, les dades també són elevades: el 2022, es van presentar 949 denúncies per abusos sexuals a nens i nenes a Catalunya. L'informe on Save the Children publicava aquestes dades també apunta que en el 80% dels casos d'ASI, l'agressor és una persona de l'entorn familiar o algú conegut per la víctima. A més, es concreta que el 96% dels abusadors no tenen antecedents penals per delictes de violència sexual (Save the Children, 2023).

Vicki Bernadet, creadora de la Fundació Vicki Bernadet i supervivent d'ASI, apuntava en una entrevista al Diari de Barcelona que els infants que pateixen abusos no ho expliquen perquè tenen por a la reacció de les persones adultes del seu voltant i a les conseqüències que es puguin donar. Això va acompanyat d'un procés de seducció i apropament per part de l'adult per aconseguir la confiança del nen o nena i, posteriorment, una sèrie d'estratègies de manipulació dels seus sentiments i necessitats per assegurar-ne el silenci (Abel, 2023).

Davant una problemàtica tan freqüent en què ens trobem que les persones supervivents d'ASI pateixen afectacions en aspectes com l'ansietat, l'estat d'ànim, el nivell intel·lectual o l'aferrament amb els seus adults referents (Ramírez, 2008) cal dur a terme tasques de prevenció i formació per tal de crear entorns segurs per als infants. En aquesta línia, s'impulsen iniciatives com el *Programa per a la prevenció de les violències sexuals en la infància i l'adolescència* de l'Ajuntament de Barcelona l'any 2016. Per garantir la tolerància zero envers les violències sexuals en la infància, el programa se centra a elaborar mecanismes i protocols, dur a terme accions formatives, millorar equipaments municipals per fer-los més segurs o elaborar i fer difusió d'una guia pedagògica per tractar aquest tema a les escoles (Ajuntament de Barcelona, s.d.).

Des dels centres educatius, cal realitzar tasques de prevenció i de formació, tant cap al professorat com cap a l'alumnat. Com afirma Lluís Escala a l'entrevista mencionada anteriorment, seria injust enfocar la prevenció només en els infants, ja que la responsabilitat és de les persones adultes. Per això, abans de parlar amb els nens i nenes, s'ha de formar a l'equip de monitoratge de menjador, tutors i tutores, personal no docent, personal mèdic, famílies, etc. (Abel, 2023).

L'escola és un dels pocs llocs on els infants van de manera diària i, per això, té un paper essencial en la detecció, la prevenció i l'actuació en casos d'ASI. Per això, seguint les directrius de la Fundació Vicki Bernadet, cal assegurar un ambient segur pels nens i nenes, ha de seguir de prop l'evolució dels casos i ha de notificar a les autoritats pertinents si es detecten situacions de vulnerabilitat per activar protocols i actuacions. És necessari implementar programes educatius sistemàtics que iniciïn la prevenció des del principi de l'escolarització i que s'adaptin a les diferents edats i nivells cognitius dels infants. Les finalitats han de ser donar als infants les eines i coneixements necessaris per identificar i evitar contextos potencialment abusius, ressaltar les tàctiques que poden utilitzar les persones amb intencions abusives i explicar com actuar adequadament i demanar suport si es viu un abús. Tot això, cal recordar, ha d'anar acompanyat de preparar els adults perquè sàpiguen reaccionar de manera àgil i adequada quan un infant comparteix una experiència d'abús (Fundació Vicki Bernadet, s.d.).

3.4. L'educació integral en sexualitat (EIS) a les escoles

Podem definir l'Educació Sexual Integral (EIS) com un enfocament educatiu que aposta per brindar als infants i joves informació precisa i apropiada per la seva edat que els permeti viure la sexualitat, les relacions i la seva salut sexual i reproductiva d'una manera saludable (Organització Mundial de la Salut, 2023). L'EIS es defineix com un procés d'ensenyament i aprenentatge fonamentat en l'evidència científica que no es limita a l'àmbit biològic, sinó que incorpora aspectes emocionals, ètics, socials i culturals.

Per aquest motiu, l'EIS promou una concepció transversal de la sexualitat que inclou el coneixement del propi cos i de les conductes saludables envers la sexualitat, però també el respecte per la diversitat sexual i de gènere, la igualtat entre sexes i la promoció dels drets humans. En aquest sentit, es busca que l'educació sexual deixi de ser un tema tabú o purament preventiu, per esdevenir un component essencial del dret a l'educació i a la salut (UNESCO, 2021).

Els continguts que aborda l'EIS són amplis i transversals. Entre els principals temes destaquen la comprensió del desenvolupament corporal i emocional, la prevenció de les infeccions de transmissió sexual (ITS) i dels embarassos no desitjats, el consentiment i la presa de decisions, així com la promoció de relacions afectives positives, lliures de violència i basades en el respecte mutu (OMS, 2023). Per exemple, en el cas de la implementació de l'EIS a l'Argentina, que és una referència a nivell internacional i se'n parlarà més endavant en aquest apartat, es consideren cinc eixos conceptuals de l'EIS: la cura del propi cos i de l'aliè, la valoració de l'afectivitat, la diversitat, l'exercici de drets i la perspectiva de gènere (Dirección General de Cultura y Educación de la Provincia de Buenos Aires, 2022).

Segons Villalobos Rojas et al. (2023), la sexualitat adolescent ha de ser entesa dins d'un marc de drets, i l'educació ha de tenir en compte no només els riscos sinó també les potencialitats de la vivència afectiva i sexual. Això implica que cal incloure qüestions com l'autoestima, l'acceptació del propi cos i la llibertat per expressar la pròpia identitat sexual i de gènere. A més, tenint en compte que l'EIS també treballa aspectes ètics com el reconeixement i respecte a la diversitat, va lligada intrínsecament a desenvolupar la capacitat d'empatia, la resolució pacífica de conflictes i la responsabilitat en l'ús de les tecnologies de la informació i comunicació (López González et al., 2023). Tot això converteix l'EIS en una eina potent per prevenir violències de gènere, assetjament escolar i desigualtats estructurals.

Malgrat els beneficis demostrats de l'educació sexual integral, la seva implementació a Espanya és encara desigual i incompleta. Tal com apunten López González et al. (2023), no existeix una assignatura específica d'EIS dins del currículum oficial espanyol. Els continguts relacionats amb la sexualitat es reparteixen entre diverses matèries, com Ciències Naturals, Educació per a la Ciutadania o Educació Física, però sense una estructura coherent ni obligatòria. Aquesta manca de coordinació curricular es tradueix en una aplicació desigual, que depèn en gran mesura de la formació i motivació del professorat.

A més, l'estudi realitzat per Fernández et al. (2024) assenyala que hi ha una escassa preparació específica dels professionals educatius, així com dels sanitaris, per abordar l'educació afectivosexual en entorns escolars, fet que en limita l'abast i l'eficàcia. L'anàlisi de López González et al. (2023) posa de manifest que els materials didàctics

disponibles sovint tenen una perspectiva parcial, centrada en la biologia o la prevenció, i deixen de banda aspectes com el plaer, la diversitat o la construcció de vincles sans.

Un exemple significatiu d'aplicació de l'EIS és el cas de l'Argentina. Aquest país va aprovar l'any 2006 la Llei Nacional d'Educació Sexual Integral, que estableix l'obligatorietat d'ensenyar ESI en tots els nivells educatius i en tot el territori nacional (Congrés de la Nació Argentina, 2006). El mateix Ministeri d'Educació de la Nació Argentina exposa que, tot i les dificultats d'aplicació, l'ESI a l'Argentina ha tingut un paper fonamental en la prevenció de la violència sexual i la promoció de la igualtat. L'EIS no només permet a infants i adolescents conèixer els seus drets i reconèixer situacions d'abús, sinó que també facilita espais de reflexió col·lectiva i crítica dins de l'àmbit escolar. No obstant això, la implementació efectiva de l'ESI al país sud-americà continua enfrontant obstacles, entre ells la resistència de sectors conservadors, la manca de recursos i les desigualtats regionals en l'accés a la formació docent (Ministeri d'Educació de la Nació Argentina, 2020).

En definitiva, l'EIS representa molt més que un procés d'ensenyament o transmissió d'informació. És una eina fonamental per formar persones lliures, responsables i crítiques amb capacitat per construir relacions sanes i exercir plenament els seus drets.

3.5. Marc legal

L'educació afectivosexual i la prevenció de l'abús sexual infantil s'emmarquen en un conjunt de normes internacionals, estatals i autonòmiques que reconeixen els drets dels infants i promouen la seva educació integral. Aquestes regulacions estableixen l'obligació de garantir entorns segurs i oferir eines educatives per al desenvolupament emocional i sexual dels menors.

En l'àmbit internacional, la Convenció sobre els Drets de l'Infant (Nacions Unides, 1989) és el principal referent. Reconeix el dret dels infants a ser protegits de la violència (art. 19), de l'abús sexual (art. 34) i a rebre informació adequada per al seu desenvolupament (arts. 13 i 17). Aquest marc legal promou l'educació sexual com una eina preventiva i de promoció de drets. En la mateixa línia, la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea reforça aquests principis, reconeixent el dret dels infants a la protecció i cura

(art. 24), així com el dret a la integritat física (art. 3) i a l'educació (art. 14) (Unió Europea, 2012).

Entre els convenis europeus té rellevància el Conveni de Lanzarote (Consell d'Europa, 2007), que obliga els estats a prevenir l'abús sexual infantil mitjançant educació adaptada a l'edat. També es pot destacar el Conveni d'Istanbul (Consell d'Europa, 2011), centrat en la violència masclista, inclou mesures per protegir infants que en són víctimes directes o indirectes i promou la formació del personal educatiu com a mesura preventiva.

En l'àmbit estatal, per una banda, la Constitució Espanyola (Corts Generals, 1978) estableix, a l'article 27, el dret a l'educació i a l'article 39, l'obligació dels poders públics de protegir la infància i que els infants han de gaudir de la protecció prevista als acords internacionals que vetllen pels seus drets. Per altra banda, el Codi Penal espanyol regula, als articles compresos entre el 183 i el 189 189, els delictes contra la llibertat i indemnitat sexual dels menors, com ara l'abús sexual i la pornografia infantil, contribuint així a la seva protecció jurídica (Jefatura del Estado, 1995).

Una norma central és la Llei orgànica 8/2021, centrada en la protecció integral a la infància i l'adolescència davant la violència. Aquesta llei estableix la incorporació obligatòria de programes d'educació afectivosexual i protocols de prevenció i detecció d'abusos en l'àmbit escolar, així com la formació específica del personal docent (Jefatura del Estado, 2021). També la LOE (Llei orgànica 2/2006), posteriorment modificada per la LOMLOE (2020), incorpora l'educació afectivosexual al currículum obligatori, amb una visió basada en els drets humans, la coeducació i la prevenció de la violència sexual (Jefatura del Estado, 2020).

A escala autonòmica, a Catalunya, la Llei 14/2010, sobre els drets dels infants, estableix el dret dels menors a ser protegits i informats, i promou una educació en valors d'igualtat i respecte (Parlament de Catalunya, 2010). També regula l'obligació de disposar de protocols de prevenció i detecció de situacions de risc.

Finalment, l'Agenda 2030 de les Nacions Unides marca objectius globals que emparen aquest enfocament: l'ODS 3 defensa la salut i el benestar; l'ODS 4, una educació de qualitat; i l'ODS 5, la igualtat de gènere (Nacions Unides, 2015). En aquesta línia, l'OMS

i la UNESCO (2018) recomanen una educació sexual integral basada en l'evidència com a clau per al desenvolupament saludable i la prevenció de l'abús .

Aquest marc legal en el qual es troba el sistema educatiu català reconeix de forma clara la importància d'una educació afectivosexual adaptada a cada edat com a mesura essencial per protegir els infants i garantir el seu desenvolupament integral i segur.

4. Metodologia

Per l'elaboració de la proposta didàctica que es planteja en aquest treball s'han seguit una sèrie de passos que cal concretar abans d'exposar-la. En primer lloc, com ja s'ha vist, s'ha creat un marc teòric que proporciona una base sòlida sobre la qual construir el projecte "Els meus límits, la meua llibertat" que es veurà a l'apartat *Disseny de la proposta*. En segon lloc, per complementar aquesta recerca d'informació teòrica, he decidit dur a terme una entrevista a una persona experta per tal que assessorés el disseny de les activitats. Les preguntes de l'entrevista es troben a l'[Annex 1](#) i, a continuació, es destaquen alguns dels aspectes més rellevants.

4.1. Entrevista a Fàtima Balde

La persona entrevistada ha estat Fàtima Balde. És Tècnica d'Educació Infantil (TEI), va cursar assignatures del grau universitari Mestre d'Educació Primària i, actualment, està finalitzant el grau en Mestre d'Educació Infantil a la UOC. Treballa com a educadora a una llar d'infants i ha estat monitora i directora de lleure a un agrupament escolta, menjadors escolars i casals. A través de la seva pròpia experiència com a supervivent d'abús sexual infantil i el seu contacte amb infants d'edats diverses ha impulsat diversos projectes relacionats amb la prevenció d'aquest tipus d'abús. A part de la seva vida laboral, la Fàtima ofereix formacions sobre prevenció i detecció d'ASI. El seu primer projecte va ser *Una de cada cinc*, una iniciativa que pretenia donar visibilitat a les estadístiques sobre abusos sexuals cap a infants i donar veu a persones que durant la seva infància en van patir. Ara mateix, des del 2022, duu a terme el projecte *FTM: Fes, Trenca, Mou-te*, que busca trencar amb el silenci i el tabú social que hi ha envers els abusos sexuals infantils i juvenils des d'un punt de vista educatiu. Ofereix xerrades i tallers de caràcter interactiu i expositiu adreçats a tota mena d'edats que van des dels contes infantils i els titelles, passant per les dinàmiques i els jocs, fins a tota mena de xerrades per a adolescents i persones adultes. Ha impartit formacions i tallers sobretot a cursos de

monitors i monitores de lleure, a infants d'agrupaments escoltes i esplais, a centres cívics i teatres, a equips de monitoratge de centres educatius i a claustrats i diverses AFA d'escoles.

Al llarg de l'entrevista se li han plantejat un seguit de preguntes ([Annex 1](#)) relacionades amb les activitats que duu a terme amb els infants a les seves formacions, així com sobre les inquietuds envers la sexualitat que expressen els infants i també sobre com els adults han d'acompanyar-los. Per això, l'anàlisi de les respostes de l'entrevista es dividirà en dos blocs: orientacions per elaborar les activitats enfocades a la prevenció d'ASI amb infants segons l'edat i orientacions per crear un centre i un claustre més segur i conscienciat.

Orientacions per elaborar les activitats segons l'edat

Fàtima Balde explica quines activitats i dinàmiques fa servir ella en les seves formacions i tallers i com recomana enfocar-les dins l'etapa d'Educació Primària (6 a 12 anys) per parlar sobre el cos, els límits, l'abús o la sexualitat.

De 6 a 8 anys:

- Activitats en què quedin clares les definicions de consentiment i límits, així com les parts del cos i les parts íntimes del cos.
- Anomenar les parts íntimes del cos pel seu nom sense fer servir eufemismes o paraules "gracioses".
- Dinàmiques que ajudin a introduir els "secrets bons" i els "secrets dolents" (Conte *El meu cos és meu*).
- Treballar de manera visual quines parts del cos em poden tocar i qui ho pot fer.

De 8 a 10 anys:

- Fer èmfasi en els "secrets bons" i "dolents" amb exemples, ja que comencen a ser conscients de la gravetat de certes situacions i poden reflexionar-ne.
- Treballar de manera visual quines parts del cos em poden tocar i qui ho pot fer.
- Començar a parlar de situacions de perill sense espantar: on poden demanar ajuda, què fer si a casa no els fan cas, números de telèfon on recórrer...
- Plantejar dinàmiques on preguntar-los "tu què faries?" perquè reflexionin sobre amb quins adults parlar si es troben en una situació d'abús o en coneixen alguna.

D'11 a 12 anys:

- Es poden iniciar formacions dinàmiques sobre què és l'ASI: deixar clar que va més enllà d'una violació, que poden ser paraules sexuals, vocabulari poc adequat entre un adult i un infant...
- Deixar clars conceptes que els poden atemorir i també que no en són responsables, ja que és una franja d'edat vulnerable en què s'inicia la pubertat, especialment en les noies, i es poden començar a trobar en més situacions desagradables.
- Que puguin parlar d'experiències pròpies que els inquieten ("a mi em va passar", "conec algú que..."). Jocs com el "jo mai mai" o dinàmiques on comparteixin i reflexionin.
- Sobretot, oferir un espai on obrir-se i parlar sobre aquests temes. Si el tenen, mostren interès i l'aprofiten. Degut a la manca d'informació sexual, tenen curiositat i molts dubtes.

L'entrevistada expressa que tenint en compte totes les formacions que ha fet, mai ha trobat infants que rebutgessin parlar sobre aquests temes, sinó més aviat al contrari. Si aquestes activitats i dinàmiques es fan des del respecte, acceptant que hi haurà qui voldrà explicar més i qui compartirà menys, i es crea un clima de seguretat, els nens i nenes expressen dubtes, exposen vivències o coses que han sentit algun cop i, fins i tot, en moltes ocasions, comparteixen que han patit algun tipus d'abús. Balde explica que des de la figura d'adult referent, i no com a formadora externa, a partir d'aquí es pot acompanyar la criatura gràcies al vincle que es té amb ella.

Orientacions generals pel centre i el claustre

Segons Fàtima Balde i com ja s'ha vist al marc teòric d'aquest treball, la intervenció en la prevenció de l'ASI i la conscienciació dels infants sobre el seu cos i els límits, es pot i s'ha de començar des de les edats més primerenques d'una manera transversal. És a dir, des de l'etapa de la cura de nadons, és important tractar el respecte, la comunicació i el respecte al cos de les altres persones. L'entrevistada expressa com a la seva pràctica educativa a l'escola bressol ho aplica: explicar o narrar als infants per què se'ls treu la roba per canviar-los el bolquer, fomentar l'autonomia per tal que puguin començar a anar sols al lavabo sense la supervisió constant d'un adult o acceptar quan un infant no vol algun tipus de contacte físic (petons, abraçades...).

Per això, després de consultar quines indicacions generals dona als claustres o AFA dels centres educatius on assisteix com a formadora, s'ha pogut elaborar un decàleg amb dotze indicacions per construir una escola més segura i en què es treballin el respecte i el consentiment de manera holística. Es troba adjunt a l'[Annex 2](#).

5. Disseny de la proposta

A continuació, es mostren les taules corresponents a les activitats dissenyades per cada un dels cicles de l'etapa d'Educació Primària. Abans, s'exposa una graella amb la informació general de la proposta didàctica i la peculiaritat de l'avaluació de la seqüència d'activitats. A l'[Annex 3](#), es pot consultar una graella en què s'especifiquen les competències transversals que es treballen a cada una de les activitats. La proposta consta de tres activitats adreçades a Cicle Inicial, tres més per a Cicle Mitjà i dues pensades per a Cicle Superior, de més durada i que es poden aprofitar per treballar de manera interdisciplinària. La temporalització de cada activitat és orientativa, ja que cal que s'adapti al ritme del grup quan es duu a terme a l'aula.

És important tenir present que és necessari que el professorat estigui format en prevenció de l'abús sexual infantil, feminisme i acompanyament de la sexualitat amb infants per tal que les activitats plantejades puguin ser guiades de manera correcta i trenquin amb els prejudicis i tabús que es busca treballar a través d'elles. D'aquesta manera, podran respondre preguntes dels infants sense caure en el judici o la desinformació i, a més, inclouran les temàtiques que s'hi tracten a altres activitats que es realitzin a l'aula, practicant una Educació Integral Sexual que no només estigui present en les vuit activitats que formen la següent proposta didàctica, sinó que formarà part del procés d'ensenyament i aprenentatge de manera transversal en les diverses àrees del coneixement. Per exemple, és possible enllaçar algunes de les dinàmiques que es proposen tot seguit amb algunes àrees treballades a l'escola, com l'activitat 1 amb Coneixement del Medi natural, Social i Cultural o l'activitat 2 amb Educació Física o Educació Artística. De la mateixa manera, es podrien portar a l'aula moltes activitats que integressin l'EIS de manera natural.

Títol del projecte	Els meus límits, la meua llibertat
Nivell educatiu	Tota l'etapa d'Educació Primària, de 1r a 6è. Dividit en tres cicles.
Competències transversals	Competència ciutadana (CC): - <u>CC3</u>. Reflexionar i dialogar sobre valors i problemes ètics d'actualitat, comprenent la necessitat de respectar diferents cultures i creences, cuidar l'entorn, rebutjar prejudicis i estereotips, i oposar-se a qualsevol forma de discriminació i violència. - <u>CC2</u>. Participar en activitats comunitàries, en la presa de decisions i la resolució dels conflictes de forma dialogada i respectuosa amb els procediments democràtics en el marc de la Unió Europea, de l'ordenament jurídic de l'Estat espanyol i Catalunya, dels drets humans i de l'infant, i del valor de la diversitat i l'assoliment de la igualtat de gènere, la cohesió social i els objectius de desenvolupament sostenible. Competència personal, social i d'aprendre a aprendre (CPSAA): - <u>CPSAA 1</u>. Conèixer les pròpies emocions, idees i comportaments personals i emprar estratègies per gestionar-los en situacions de tensió o conflicte, adaptant-se als canvis i harmonitzant-los per assolir els seus objectius. - <u>CPSAA 2</u>. Conèixer els riscos més rellevants per a la salut i començar a adoptar hàbits saludables per al seu benestar físic i mental. - <u>CPSAA 3</u>. Reconèixer i respectar les emocions i experiències dels altres, participar activament en el treball en grup, assumir les responsabilitats individuals assignades i utilitzar estratègies cooperatives dirigides a la consecució d'objectius compartits.
Tractament dels vectors	- <u>Perspectiva de gènere</u>: aquest vector s'aborda de manera transversal a totes les activitats i, a algunes, de manera directa parlant sobre estereotips, sexisme i rols de gènere. En tot moment, tot i que no es parli de manera explícita d'aquests temes, es busca que tots els infants, independentment del seu gènere, comparteixin experiències i reflexionin sobre el seu cos i el seus límits. Es treballa plenament l'objectiu de desenvolupament sostenible 5: igualtat de gènere. - <u>Ciutadania democràtica i consciència global</u>: aquesta proposta didàctica organitza el temps i l'aula de manera que l'alumnat té un paper rellevant en el seu aprenentatge i que afavoreix la participació de tothom. A més, s'ofereix als infants espais on reflexionar sobre la seva pròpia identitat, com posicionar-se davant de fets vitals,

	prendre decisions amb una visió crítica i formular i resoldre dubtes que els inquieten sobre el seu present i el seu futur. - Benestar emocional: l'abordatge d'aquest vector es realitza de manera tant directa com indirecta. El fet de treballar el propi cos, els límits, la prevenció d'ASI, l'expressió i la identitat sexual, etc. contribueixen al benestar emocional i l'autoconcepte dels infants. A més, es creen espais on l'alumnat pot compartir opinions i emocions amb els companys i les companyes amb l'acompanyament docent per aconseguir una comunicació assertiva i respectuosa. S'entén el benestar emocional com a part imprescindible de la salut mental i física de les persones, atenent a l'objectiu de desenvolupament sostenible 3: salut i benestar.
Avaluació de les activitats	Aquesta proposta didàctica està pensada per no ser avaluada formalment, sinó per realitzar-se com una tasca necessària durant els sis anys que dura l'etapa d'Educació Primària. Tot i que no es dugui a terme una avaluació qualitativa o quantitativa, l'equip de docents que facin les activitats a l'aula sí que han de mantenir una mirada atenta cap a les actituds que adopten els infants, els comentaris i reflexions que aporten i els dubtes que els sorgeixen, així com reconduir-los quan sigui necessari. A més, també cal parar atenció a possibles signes d'alerta de casos d'abús sexual infantil. No es busca avaluar uns coneixements, sinó vetllar pel benestar dels infants i per la seva visió crítica envers el món.

Cicle inicial (1r i 2n de Primària)

ACTIVITAT 1: El meu cos és meu	<u>Temporalització:</u> Una sessió d'1 hora.
<u>Objectius de l'activitat:</u> 1. Conèixer el nom de les parts íntimes del cos. 2. Explicar què són els consentiment i els límits. 3. Diferenciar els "secrets bons" dels "secrets dolents".	<u>Material necessari:</u> - Fulls amb la silueta del cos humà - Cartells petits amb noms de parts del cos - Llapis i gomes - Conte <i>El teu cos és teu</i> de Lucía Serrano

Desenvolupament de l'activitat:

La mestra repartirà fulls als infants on hi ha una silueta del cos humà i diversos espais marcats per posar el **nom de les parts del cos** (cap, braç, panxa, mugrons, orelles, peu, vulva/penis, espatlla, genoll...). Els nens i les nenes tenen dues opcions: enganxar els noms amb petits cartells ja fets per la docent o escriure'ls al full, en funció del seu nivell de lectoescriptura.

Probablement, durant aquesta activitat sorgiran dubtes de molts tipus: com s'escriuen algunes paraules, com es diu alguna part del cos que té un nom complicat... i també apareixeran diferents noms per anomenar aquelles parts del cos que són un tema tabú (com "tita", "floreta", "tetotas", "culete", entre d'altres). Tant si es detecten aquests "eufemismes" com si no, es llegirà el conte il·lustrat **"El teu cos és teu"** per donar-li significat, sentit i importància a un element tan important a la nostra vida com el nostre cos i com ens hi relacionem nosaltres i les persones que ens envolten. Durant aquesta lectura, s'explicarà als infants què és el **consentiment**, la importància de **posar límits** davant les actituds que no ens agraden i parlarà sobre els "secrets bons" i "secrets dolents", que apareixen al llibre. A més, es parlarà de la coresponsabilitat de grup que existeix en aquestes situacions: cal parlar amb un adult si detectem un "secret dolent" que afecta algun dels nostres companys o companyes.

Després de llegir el conte, per grups de 3 o 4 infants, completaran o canviaran els noms d'aquelles parts del cos que s'han treballat.

ACTIVITAT 2: Som plastilina**Objectius de l'activitat:**

1. Crear un espai segur on ballar sense prejudicis o estereotips de gènere.
2. Tractar el cos d'una altra persona amb respecte i suavitat.
3. Respectar els límits propis i dels altres.

Temporalització: Una sessió d'1 hora i mitja.**Material necessari:**

- Pantalla digital i ordinador
- Músiques de diferents ritmes
- Plastilina

Desenvolupament de l'activitat:

Per iniciar la sessió, es projectaran alguns fragments de vídeos de dansa contemporània en què apareguin tant homes com dones ballant. Tot seguit, l'alumnat podrà compartir què els han suggerit o què els ha cridat l'atenció d'aquestes imatges. Després, es distribuïran per tot l'espai del gimnàs i sonarà música de fons. Al llarg de la sessió, s'escolliran cançons de diversos estils i gèneres, que transmetin sensacions diferents. La mestra anomenarà una part del cos i els infants hauran de desplaçar-se lliurement per l'espai iniciant el moviment amb aquella

part, seguint el ritme de la música i expressant el que els faci sentir. Aquesta proposta es repetirà amb diverses parts del cos. L'objectiu és fomentar l'expressió i la **consciència corporal** de l'alumnat, **trencant estereotips i prejudicis de gènere**.

A continuació, es farà el joc de la plastilina. Els infants es col·locaran per parelles, triant algú amb qui se sentin còmodes. Un dels dos farà de "plastilina" i no es podrà moure pel seu compte, mentre que l'altre serà qui "modeli" el cos de la parella, guiant-ne els moviments. Es remarcarà la importància de la **comunicació**: cada infant haurà de dir si hi ha alguna part del cos que no vol que li toquin, i estarà prohibit tocar els genitals. Es donarà molta importància al **respecte** i a actuar amb suavitat. La persona que fa de "plastilina" podrà tancar els ulls si se sent a gust. Després del primer torn, es canvien els rols. Finalment, es farà una posada en comú en gran grup perquè els infants expressin com s'han sentit durant la dansa, què els ha agradat, què els ha fet sentir bé o què creuen que es podria millorar, etc. Se'ls demanarà que amb plastilina representin el seu cos amb totes les seves parts, explicitant que les parts íntimes també hi ha d'aparèixer. Aquest tancament de l'activitat pot servir per detectar senyals d'alerta: parts del cos desproporcionades, que no apareixen o que no corresponen a un cos infantil.

ACTIVITAT 3: És de nens? És de nenes?	Temporalització: Una sessió d'1 hora.
Objectius de l'activitat: 1. Trencar estereotips de gènere sobre diferents aspectes. 2. Parlar sobre situacions properes que es produeixen a l'escola.	Material necessari: - Imatges amb els diferents ítems - Cartells de "nen" i "nena" o "home" i "dona"
Desenvolupament de l'activitat: El grup-classe es dividirà en quatre grups i el tutor o la tutora els repartirà un seguit d'imatges que mostraran diversos ítems seleccionats a propòsit d l'activitat: esports (dansa, futbol, voleibol, judo, etc.), oficis (mecànic/a, infermer/a, mestre/a, netejador/a, etc.), joguines (cuineta, pilota, castell, nina, etc.), colors (blau, rosa, negre, lila, etc.) o altres temàtiques que puguin generar controvèrsia com, per exemple, imatges d'unes ungles pintades o cabells curts. Es demanarà als infants que agrupin les imatges en funció de si consideren que "són" de nens, nenes o si creuen que no es corresponen amb cap dels dos gèneres. Un cop els grups hagin dut a terme aquesta tasca, el mestre o la mestra els formularà una sèrie de preguntes per tal d'obrir un petit debat i compartir reflexions sobre el tema. Algunes preguntes podrien ser: Per què creiem que això "és" de nen/nena? A l'escola, juguem tots i totes al que volem? Si alguna d'aquestes coses no és de nen o de nena, aleshores per a qui és? L'objectiu és arribar a la conclusió que cadascú pot escollir una joguina, un esport, un color, un ofici o qualsevol altra cosa sense tenir en compte el seu gènere.	

Cicle mitjà (3r i 4t de Primària)

ACTIVITAT 4: Semàfor del cos	Temporalització: Una sessió d'1 hora.
Objectius de l'activitat: 1. Parlar de totes les parts del cos, incloent les parts íntimes. 2. Reflexionar sobre els límits que volem posar envers el propi cos.	Material necessari: - Fulls amb la silueta del cos humà - “Gomets” verds, grocs i vermells - Conte <i>El teu cos és teu</i> de Lucía Serrano
Desenvolupament de l'activitat: La persona docent repartirà fulls als infants on hi ha una silueta del cos humà (idealment, la mateixa que es va utilitzar a l'activitat 1, a Cicle Inicial) i recordarà que cadascú pot posar els límits que vol sobre qui pot tocar el seu cos. Si és necessari, es podrà recordar o portar de nou a l'aula el conte <i>El meu cos és meu</i> per facilitar la comprensió a través dels coneixements previs de l'alumnat. Es remarcarà la importància d'identificar amb quines parts del cos ens sentim còmodes que ens toquin les persones del nostre entorn. Tot seguit, es demanarà als infants que col·loquin “gomets” de diferents colors per les diferents parts de la silueta seguint el següent criteri: - Verd: còmodes amb que els toquin aquella part del cos - Groc: còmodes només si qui els toca la part del cos és una persona de confiança (família, amistats, mestres...) - Vermell: no volen que se'ls toqui aquella part del cos Quan tothom hagi acabat la tasca, se'ls donarà la oportunitat que, qui ho desitgi, comparteixi amb la resta per què ha marcat alguna zona amb el color escollit, animant-los que expressin com se senten quan algú respecta els seus límits o quan no ho fan. Gràcies a les intervencions dels nens i nenes, es pot generar un debat enriquidor sobre que cada persona pot tenir uns límits diferents, què fer quan els respecten, que poden dependre de la cultura de cadascú (per exemple, els cabells poden ser una part íntima per algunes persones), etc.	

ACTIVITAT 5: Sirenes i estètica	Temporalització: Dues sessions d'1 hora (2 hores en total).
Objectius de l'activitat: 1. Trencar estereotipis de gènere envers la roba i l'estètica sexista.	Material necessari: - Àlbum il·lustrat <i>Sirenes</i> de Jessica Love - Imatges de peces de roba i complements de diferents colors

2. Descobrir diferents formes d'expressió de gènere per fomentar-ne el respecte.	- Revistes de les quals es puguin extreure roba, complements, cabells...
<u>Desenvolupament de l'activitat:</u> L'activitat començarà amb la lectura en veu alta per part del mestre o la mestra de l'àlbum il·lustrat <i>Sirenes</i> de Jessica Love. En aquest conte, es pot veure la història d'un nen que es disfressa de sirena, es maquilla i utilitza indumentària "femenina" i com la seva àvia, sense caure en prejudicis ni actituds paternalistes, l'acompanya i li dona suport. Durant la lectura, que consta de diferents il·lustracions acolorides i artístiques, es faran preguntes sobre què creuen els infants que passarà i com veuen que s'està sentint el protagonista, en diversos punts de la història. Després de la lectura, s'ensenyaran als infants diferents impressions d'imatges de roba i complements, així com revistes de moda o semblants. Es plantejaran preguntes sobre qui acostuma a portar cada tipus de peça de roba, si la roba té gènere, si es pot portar faldilla i ser un noi o sentir que no s'encaixa ni en la categoria de "nen" ni en la de "nena", etc. Es parlarà sobre aspectes relacionats amb l'expressió de gènere: que la roba que ens posem pot expressar moltes coses sobre nosaltres o que pot no coincidir amb la idea que es fan les altres persones sobre com som. Després d'aquestes petites reflexions, es convidarà l'alumnat a fer un collage amb retalls de les imatges i revistes per vestir i guarnir amb cabells, complements... una silueta prèviament impresa. Se'ls proposarà creïa aquesta estètica tenint en compte tot el que s'ha parlat abans i a posar-li el nom que vulguin a la persona que creen i vesteixen.	

ACTIVITAT 6: Teatre de l'oprimit		<u>Temporalització:</u> Una sessió d'1 hora.
<u>Objectius de l'activitat:</u> 1. Aprendre que hi ha situacions desagradables que es poden rebutjar. 2. Prendre consciència sobre quines situacions poden ser perilloses per als infants. 3. Ser conscients de les persones a les quals poden recórrer els infants en situacions d'abús.		<u>Material necessari:</u> - Targetes amb els rols - Fulls blancs - Llapis de colors i retoladors
<u>Desenvolupament de l'activitat:</u> Aquesta activitat està pensada per dur-se a terme amb un grup de màxim 15 infants, és a dir, en un moment de desdoblament del grup-classe. És molt important que durant el transcurs de la dinàmica es vetlli per no espantar els infants, sinó que es tracti el tema des d'una visió positiva cap a la seva salut i seguretat i naturalitzant el fet de marcar límits i aprendre a dir "no". Es demanarà que surtin tres voluntaris i cada un agafarà a l'atzar una targeta amb un personatge per representar-lo amb una petita escena de teatre. Els rols seran els següents: infant que no vol marxar amb una persona adulta, persona adulta que ofereix a un infant marxar amb ella		

i persona adulta que no escolta a l'infant o no li fa cas. El o la docent plantejarà on es troben els personatges (a l'escola, a casa, al parc...) i el grup de tres infants representarà aquest escenari. Quan acabin o quan s'aturi l'escena, caldrà guiar la conversa de la resta de companys i companyes: "Per què pot ser que el nen o la nena no vulgui marxar amb l'adult/a? Què pot fer si no ho vol fer?". El més important serà anar afegint actors i actrius per canviar la història a mesura que el mestre o la mestra vagi plantejant altres persones adultes a les quals es pot recórrer en cas que els infants no se sentin escoltats: mestres, familiars propers o llunyans, monitors i monitores, metges i metgesses, telèfons d'atenció a les infàncies (com el 116 111), etc. L'objectiu és que els infants entenguin que poden dir "no" i posar límits i que comprenguin de manera visual, ja que cada cop hi haurà més nens i nenes fent algun personatge, que hi ha moltes persones adultes al seu entorn a qui poden **demanar ajuda** si estan vivint una situació que no els agrada i no se senten escoltats en algun àmbit de la seva vida. Per acabar, l'alumnat farà un dibuix que mostri amb què es queda després de l'activitat. Per exemple: dir "no", la importància de la família... Es demanarà que a l'altra cara del full o al mateix dibuix, escriguin els noms d'aquelles persones adultes que consideren que són el seu cercle de confiança, perquè els posin nom i cognoms i prenguin consciència de qui són.

Cicle superior (5è i 6è de Primària)

ACTIVITAT 7: Detectem i trencuem el sexisme!	<u>Temporalització:</u> Quatre sessions d'1 hora (4 hores en total).
<u>Objectius de l'activitat:</u> 1. Detectar productes de l'entorn on és present el sexisme. 2. Mostrar una visió crítica envers el sexisme	<u>Material necessari:</u> - Contes impresos o àlbums il·lustrats - Ordinador o pantalla on mostrar anuncis
<u>Desenvolupament de l'activitat:</u> S'oferirà a l'alumnat un seguit de contes tradicionals i anuncis publicitaris numerats que podran llegir, visualitzar i escoltar. N'hi haurà alguns en què es podran trobar exemples de sexisme i altres en què no perquè els infants hagin de diferenciar-los. Alguns exemples podrien ser: Hänsel i Gretel, La Ventafocs, Els Tres Porquets, El Soldadet de Plom... o anuncis de cremes, colònies, electrodomèstics, cotxes, etc. Se'ls demanarà que cada un anoti a un paper el número d'aquells que consideren que cal canviar perquè contenen algun aspecte sexista (s'ajudarà a entendre aquest concepte a qui ho necessiti). Els i les alumnes voltaran per l'aula observant els exemples exposats per el o la mestra i, quan acabin d'anotar els nombres que creguin, s'obrirà un espai per a que comparteixin allò que han pensat. També se'ls oferirà	

l'opció de ser “els detectius i les detectives d'estereotips” de l'escola i recórrer les aules o la biblioteca escolar a la recerca de quelcom que considerin que caldria canviar.

En funció dels seus interessos, es dividiran en grups de 4 o 5 persones i triaran un dels contes o anuncis que consideren que han de canviar. Al llarg de les següents sessions, hauran de pensar com canviar-los per tal que no siguin sexistes i representar-ho davant la resta de la classe. Posteriorment, aquesta representació també es farà davant d'altres grups classe amb alumnat més petit.

ACTIVITAT 8: Ho vull saber!	<u>Temporalització:</u> Quatre sessions d'1 hora i mitja (6 hores en total).
<u>Objectius de l'activitat:</u> 1. Plantejar preguntes sobre sexualitat i pubertat amb naturalitat i respecte. 2. Resoldre dubtes sobre sexualitat i pubertat a través de fonts fiables. 3. Reflexionar sobre com s'estableixen relacions sanes, tant personals com sexuals.	<u>Material necessari:</u> - Capsa o bústia - Trossos de fulls de paper - Llapis, retoladors, cartolines, etc. - Ordinadors - Llibres sobre sexualitat i pubertat - Documents amb informació addicional
<u>Desenvolupament de l'activitat:</u> La mestra o el mestre penjarà per l'aula cartells amb els següents conceptes escrits: sexualitat, pubertat, identitat sexual, orientació sexual, expressió de gènere, abús, sexe, regla, canvis físics i parella. Oferirà als infants una estona perquè passegin llegint els cartells i una bústia o capsa al centre de l'aula perquè escriguin en trossos de paper tots els dubtes que els generin les paraules van llegint i els dipositin dins. S'especificarà que només la tutora o el tutor del grup classe llegirà les preguntes i que aquestes seran anònimes. A la següent sessió, es portaran totes les preguntes recollides i classificades per temes, com per exemple: sexualitat, pubertat, relacions i sexe (aquesta classificació és només una proposta, es podria modificar en funció dels dubtes que hagin expressat els infants i com es puguin agrupar). L'objectiu és crear quatre o cinc grups que realitzin una recerca i un producte final que respongui les preguntes de la seva temàtica per, posteriorment, exposar-ho a la resta del grup-classe. El format del producte final serà lliure; es podrà decidir segons les respostes que es necessitin donar: un pòster informatiu, una “maqueta” del cos humà, un esquema en una cartolina, etc. Per fer aquesta recerca, se'ls facilitaran llibres de la biblioteca (ex: <i>Pubertat positiva per a noies</i>, <i>Pubertat positiva per a nois</i>, <i>Explica-m'ho</i>), documents amb informació addicional	

filtrada per docents i ordinadors per buscar a internet, sempre amb l'acompanyament i la supervisió d'alguna docent. És important parlar amb el grup classe que internet ens ofereix un producte sobre el sexe que no s'ajusta a la realitat, que hem d'aprendre a filtrar o a consultar amb adults, ja que és probable que hi hagi diverses persones a l'aula que ja hagin vist pornografia algun cop.

6. Valoració externa de la proposta

La proposta didàctica que ofereix aquest treball ha estat revisada i validada per dues professionals de l'àmbit educatiu. La primera ha estat Fàtima Balde, la formadora entrevistada prèviament a l'elaboració de les activitats i la segona, Pilar Pérez, mestra especialista de suport a la inclusió.

Per una banda, Fàtima Balde ha expressat que considera que les activitats proposades són adequades i coherents a les edats dels infants. Pel que fa a les activitats referents a la seva especialitat, és a dir, la prevenció d'ASI, ha especificat que detecta que s'han seguit les indicacions tant del marc teòric com de l'entrevista realitzada.

Per altra banda, també ha llegit la proposta la mestra Pilar Pérez, que forma part del claustre de l'escola Frutuós Gelabert, en el qual es desenvolupa el projecte *Coneixement del jo* al llarg de tota l'etapa d'educació primària, enfocat al desenvolupament emocional i sexual de l'alumnat. Es tracta d'una mestra que ha rebut formacions d'acompanyament a la sexualitat i de prevenció d'abusos sexuals, coneixements que aplica en el context d'un centre que comparteix aquesta mirada. Ha considerat que totes les activitats que formen la proposta didàctica eren adequades a l'edat, realistes amb les temporalitzacions i capacitats d'una escola i engrescadores pels infants. A més, ha aportat una sèrie de suggeriments per enriquir les dinàmiques que s'han inclòs a la versió final dels desenvolupaments que consten a les taules anteriorment exposades.

A l'activitat 1, *El meu cos és meu*, s'ha afegit el fet d'explicar què és la corresponsabilitat del grup en el moment de reflexió per tal que els infants no entenguin els "secrets dolents" com un pes personal i individual, sinó que es poden ajudar entre ells i elles. De la mateixa manera, a l'activitat 4, Pilar Pérez ha proposat parlar que hi ha cultures que consideren que existeixen parts íntimes del cos diferents de les nostres, i així s'ha fet. També pel que fa a les puntualitzacions de la mestra en els moments de debat o reflexió, a l'última activitat, *Ho vull saber!*, s'ha incorporat una explicació clara per les persones docent que utilitzin aquesta programació: és imprescindible comunicar al grup classe que a internet poden trobar productes provinents del món adult que mostren el sexe de manera distorsionada i que no s'ajusta a la realitat, que hem d'aprendre a consultar fons fiables i de confiança.

En relació amb altres activitats, la mestra ha suggerit que a la setena proposta, *Detectem i trenquem el sexisme!*, l'alumnat pogués tenir la funció de detecció d'altres estereotips presents als materials de l'escola perquè el seu procés d'aprenentatge sigui encara més significatiu i lligat al context proper. A l'activitat del *Teatre de l'oprimit*, la sisena, s'ha complementat el tancament de l'activitat ja existent a través del dibuix amb la necessitat de posar el nom de les persones del cercle de confiança de cadascú, ja que és vital que els infants hi pensin i el tinguin clar.

L'última recomanació que s'ha rebut i afegit ha sigut finalitzar la segona activitat, *Som plastilina*, utilitzant el material del títol de l'activitat. Més enllà d'oferir un final rodó a la dinàmica, Pilar Pérez ha explicat que això servirà per fer ús de la memòria cel·lular que s'activa quan exercitem el cos: els infants podran tenir una imatge i unes sensacions més precises de la seva vessant física i el professorat podrà observar els signes d'alerta que es detallen a la graella de l'activitat.

Cal destacar que també s'ha apuntat que es pot comptar amb sessions dirigides per professionals externs o amb material elaborat per organitzacions especialitzades. En aquest cas, tot i que no s'inclogui a la proposta didàctica, s'ha convidat a conèixer la maleta d'aprenentatge *Celebrem la sexualitat* de La Ciranda, que es pot sol·licitar als Centres de Recursos Pedagògics. Els ninots, llibres i materials diversos que s'hi poden trobar, podrien permetre la creació d'altres activitats o es podrien usar en algunes les plantejades en aquest treball.

Per acabar, Pilar Pérez ha fet una validació positiva el decàleg adjunt a l'[Annex 2](#). Ha ressaltat la importància de tenir una cultura de centre en què els diferents apartats del decàleg es compleixin i la comunitat educativa els tinguin en compte en tot moment. Sobre el primer punt del decàleg, la mestra accentua la necessitat d'oferir formacions per a les famílies per poder fer un acompanyament coordinat i respectuós. De fet, la mateixa mestra ha sol·licitat poder-ne fer ús del recurs elaborat a l'escola Fructuós Gelabert. De cara al curs vinent, es parlarà amb l'equip directiu per difondre'l entre el claustre, fer-ne una versió amb breus explicacions de cada punt o realitzar càpsules de formació que hi tinguin a veure.

7. Conclusions

Considero que el desenvolupament d'aquest treball de fi de grau ha permès assolir de manera satisfactòria els objectius plantejats a l'inici del projecte, tant en el pla teòric com en el disseny de la proposta didàctica. El propòsit general, que consistia a afavorir l'educació sexual integral dels infants dins dels aprenentatges de l'etapa de primària, ha estat abordat a través d'activitats elaborades d'acord amb el cos teòric que oferiria rigorositat i adequació al desenvolupament evolutiu de l'alumnat.

Pel que fa al primer objectiu específic —determinar els beneficis que aporta als infants rebre una educació sexual integral des d'edats primerenques—, el marc teòric ha estat fonamental per constatar-ne la rellevància. Diversos estudis, articles i marcs legislatius, tant nacionals com internacionals, han evidenciat que una educació sexual integral és clau per construir infàncies que tinguin una visió crítica del món que els envolta, així com un correcte desenvolupament de la sexoafectivitat.

En relació amb el segon objectiu —relacionar el coneixement dels infants sobre el seu cos i la sexoafectivitat amb la prevenció de l'abús sexual infantil (ASI)—, s'ha pogut establir una connexió clara entre la formació en aquest àmbit i la capacitat dels infants per reconèixer situacions de risc, posar límits i demanar ajuda. L'educació sexual integral s'ha entès com una eina de prevenció que dota els infants de coneixements i recursos des d'edats primerenques i, sense generar por, promou el seu benestar i la sexualitat com una dimensió natural i saludable de l'ésser humà. A través d'eliminar tabús, la sexoafectivitat es converteix en quelcom de què es pot parlar i s'ajuda l'alumnat a detectar en quines ocasions cal recórrer a una persona adulta de confiança.

Quant al tercer objectiu —dissenyar un projecte de centre per treballar el coneixement del cos i la sexoafectivitat al llarg de l'Educació Primària—, s'ha dissenyat una proposta didàctica estructurada per cicles (Inicial, Mitjà i Superior), amb activitats adaptades a cada franja d'edat. Aquestes activitats aborden temàtiques com els límits que s'escullen pel propi cos, els límits dels altres, els rols de gènere, la diversitat, la pubertat, la prevenció de l'ASI, etc.

A part del disseny de la proposta, durant els mesos d'elaboració del treball ha sorgit la necessitat d'elaborar una llista amb orientacions adreçades a la comunitat educativa per

tal de crear un entorn on la prevenció d'abusos sexuals infantils sigui transversal i estigui integrada al dia a dia del centre. Aquest llistat ha donat com a resultat un decàleg que pot ser útil per a qualsevol escola o, fins i tot, molts altres àmbits en què convisin persones adultes i infants.

L'últim objectiu —validar la proposta amb experts en la matèria— s'ha acomplert mitjançant la consulta i revisió del material amb dues professionals: una Mestra Especialista de Suport a la Inclusió i una formadora en prevenció d'ASI. Les aportacions obtingudes han permès fer millores que enriqueixen la proposta dissenyada. El decàleg elaborat ha sigut validat de forma molt positiva juntament amb les activitats i serà una eina que s'usarà a un centre educatiu d'educació infantil i primària de cara al curs 2025-2026.

Per acabar, convé remarcar que aquest treball de final de grau s'alinea de manera directa amb diversos Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) aprovats el 2015 per l'Organització de les Nacions Unides a l'Agenda 2030, com per exemple l'ODS 3: Salut i benestar. Concretament, es materialitza la meta 3.7, que promou garantir l'accés universal a serveis de salut sexual i reproductiva, inclosa l'educació i la informació al respecte. Mitjançant la proposta d'educació sexual integral (ESI) en l'etapa de primària, es contribueix a fomentar una visió saludable i informada de la sexualitat des de la infància, element clau per prevenir situacions de risc com l'abús sexual infantil i per afavorir el benestar emocional dels infants. Es promouen conductes responsables, segures i respectuoses.

D'altra banda, el TFG incideix també en l'ODS 4: Educació de qualitat, especialment en la meta 4.7, que destaca la necessitat de garantir que tot l'alumnat adquireixi els coneixements necessaris per promoure el desenvolupament sostenible, incloent-hi la igualtat de gènere i els drets humans. Així mateix, contribueix a l'ODS 5: Igualtat de gènere. En particular, la meta 5.6 reivindica l'accés a l'educació sexual i reproductiva com a via per a l'empoderament de nenes i dones. L'educació sexual integral fomenta la igualtat, trenca estereotips de gènere i afavoreix relacions més justes i equitatives, alineant-se plenament amb aquests objectius globals. A més, si tenim en compte l'impacte de l'educació en les futures generacions, la proposta didàctica que s'ofereix en aquest treball és una gran eina per afavorir les metes 5.1 o 5.2, centrades en erradicar la discriminació i la violència per qüestió de gènere.

En conjunt, aquest treball posa de manifest la importància de promoure una educació sexual integral a l'etapa d'educació primària des d'un enfocament respectuós envers la sexoafectivitat de les persones. La proposta didàctica elaborada no pretén ser una solució única, sinó una eina de treball adaptable i evolutiva que pugui contribuir a un canvi real i necessari dins dels centres educatius.

Bibliografia

Abel Yuste, J. (2023, 15 gener). Vicki Bernadet: "Un de cada cinc infants pateix abusos sexuals, com fa 25 anys". *Diari de Barcelona*.

<https://www.diaridebarcelona.cat/w/entrevista-vicki-bernadet-un-cada-cin-infants-pateix-abusos-sexuals-com-fa-25-anys>

Ajuntament de Barcelona. (s.d.). *Programa per a la prevenció de les violències sexuals en la infància i l'adolescència*.

<https://ajuntament.barcelona.cat/infancia/ca/canal/prevencio-i-atencio-d-labus-sexual-infantil>

Aranda Millán, G. (2022, 8 de setembre). "El dret a l'educació sexual no es pot privar pel desig d'algunes famílies de no parlar d'alguns temes". RAC1.

<https://www.rac1.cat/societat/20220908/100081/l-educacio-sexual-catalunya-ja-1-500-centres-i-s-estendra-amb-nova-llei-estatal.html>

Caballero, I., Mendoza, C. (2018, 23 octubre). La sexualitat, una assignatura pendent.

VilaWeb. <https://www.vilaweb.cat/noticies/la-sexualitat-una-assignatura-pendent/>

Congrés de la Nació Argentina. (2006). *Llei 26.150: Programa Nacional d'Educació Sexual Integral*.

<https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/120000-124999/121222/norma.htm>

Consell d'Europa. (2007). *Conveni per a la protecció dels infants contra l'explotació i l'abús sexual*. <https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-convention>

Consell d'Europa. (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. <https://rm.coe.int/168008482e>

Corts Generals. (1978). *Constitució Espanyola*.

<https://www.boe.es/buscar/pdf/1978/BOE-A-1978-31229-consolidado.pdf>

Dirección General de Cultura y Educación de la Provincia de Buenos Aires. (2022). *ESI: Pautas para el abordaje institucional de la Educación Sexual Integral en el nivel secundario*.

https://abc.gob.ar/secretarias/sites/default/files/2022-03/esi-pautas_para_el_abordaje_institucional_de_la_educacion_sexual_integral_en_el_nivel_secundario.pdf

Fernández, C., Sanz, E., Trujillo, M. Á. (2024). Propuesta educativa para la formación de los profesionales de enfermería sobre educación afectivo-sexual en salud escolar. *Journal of Negative and No Positive Results*, 9 (2). <https://www.jonnpr.com/PDF/2641.pdf>

Fundació Barbosa-Petit. (s.d.). *Beca Georgina Barbosa*. <https://www.barbosapetitfundacio.org/beca-georgina-barbosa/>

Fundació Víctor Grífols. (2011) *Afectivitat i Sexualitat. Son educables?* Barcelona: Vanguard Gràfic. <https://cutt.ly/QeyRuxRX>

Giddens, Anthony. (2010). Género y sexualidad. *La enseñanza de las Ciencias Naturales en la escuela primaria*, p. 89-93. <https://cutt.ly/3eyRyF6f>

Jefatura del Estado. (1995). *Código Penal* (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre). <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/dof/spa/pdf>

Jefatura del Estado. (2006). *Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació*. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2006/05/03/2>

Jefatura del Estado. (2020). *Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 2/2006, d'Educació*. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2020/12/29/3>

Jefatura del Estado. (2021). *Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència davant la violència*. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2021/06/04/8>

López González, U. A., Legaz Sánchez, E. M., Cárcamo Ibarra, P. M., Lluch Rodrigo, J. A. (2023). *Estudio descriptivo de los recursos sobre Educación Sexual en el ámbito no-formal disponibles en España*. *Revista Española de Salud Pública*, 97, e202302014. https://www.sanidad.gob.es/biblioPublic/publicaciones/recursos_propios/resp/revista_c_drom/VOL97/ORIGINALES/RS97C_202302014.pdf

Love, J. (2019). *Sirenes*. KÓKINOS.

Ministeri d'Educació de la Nació Argentina. (2020, 2 de novembre). *14 anys de la ESI: avenços i desafiaments*. <https://www.argentina.gob.ar/noticias/14-anos-de-la-esi-avances-y-desafios>

Monclús, J. (2022, 11 febrer). *Educació sexual a les aules, l'assignatura pendent per a alumnes i professors*. *Ara.cat*. https://criatures.ara.cat/adolescencia/educacio-sexual-l-aules-l-assignatura-pendent-alumnes-professors_130_4258679.html

Nacions Unides. (1989). *Convenció sobre els Drets de l'Infant*. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

Nacions Unides. (s.d.). *Objectius de Desenvolupament Sostenible*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible/>

Negro Alvarado, D. M. (2010). *Orientación sexual, identidad y expresión de género en el Sistema Interamericano*. Dialnet. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6302487>

Organización Mundial de la Salud. (1975). *Instrucción y asistencia en cuestiones de sexualidad humana: formación de profesionales de la salud.: Informe de una reunión de la OMS*. Serie de Informes Técnicos N° 572, Ginebra, Suiza. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/38329/WHO_TRS_572_spa.pdf?sequence=1

Organización Mundial de la Salud. (2023, 18 de maig). *Educación sexual integral*. <https://www.who.int/es/news-room/questions-and-answers/item/comprehensive-sexuality-education>

Parlament de Catalunya. (2010). *Llei 14/2010, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència*. <https://www.parlament.cat/document/nom/TL115.pdf>

Pérez Alonso, M. M. (2024). *Derechos sexuales y reproductivos de la infancia y adolescencia*. Vitae Academia Biomédica Digital, (100), 1–5. https://vitae.ucv.ve/pdfs/VITAE_6533.pdf

Querol, M. (2024, 4 d'agost). *Determinació del sexe en humans: més que XX i XY*. Biologueando. https://www.biologueando.com/ca/determinacio-del-sexe-en-humans/#elementor-toc_heading-anchor-2

Ramírez Herrera, C. (2008). *Consecuencias del abuso sexual en el desarrollo psicológico en la infancia y adolescencia* [Tesi doctoral, Universidad de Granada]. DIGIBUG Repositorio Institucional. <http://hdl.handle.net/10481/2295>

Rodríguez, M. (2023). A review of radical feminist theories on child sexual abuse. *Oñati Socio-Legal Series*, 13(3), 456–478. <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/1569/1926>

Redacció. (2022, 19 novembre). "Predestinats", la campanya per conscienciar que 1 de cada 5 menors patirà abús sexual. 3Cat. <https://www.3cat.cat/324/predestinats-la-campanya-per-conscienciar-que-1-de-cada-5-menors-patira-abus-sexual/noticia/3197081/>

Ríos, A., Bataller, V., Tárraga, P. J., Casanova, A., i Bonilla, A. (2018). *Salud Sexual: La gran olvidada del ámbito educativo*. Dialnet. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7016623>

Save the Children. (2023, 5 d'octubre). *Abusos sexuales a menores: en 8 de cada 10 casos l'agressor és una persona coneguda o de l'entorn familiar*. <https://www.savethechildren.es/ca/notespremsa/abusos-sexuals-menors-en-8-de-cada-10-casos-lagressor-es-una-persona-coneguda-o-de>

Serrano, L. (2021). *El teu cos és teu*. Nubeocho.

Sigues TU. (2024, 18 de novembre). *Prevenió de l'Abús Sexual Infantil - Proposta «És el meu cos»*. <https://www.siguestu.cat/ca/noticies/72-prevenio-de-labus-sexual-infantil-proposta-.html>

Social.cat. (2022, 19 novembre). *L'educació sexual: una assignatura pendent*. Social.cat. <https://www.social.cat/noticia/17605/educacio-sexual-una-assignatura-pendent>

UNESCO, OMS. (2018). *Orientacions tècniques internacionals sobre educació integral en sexualitat: Un enfocament pedagògic i basat en l'evidència*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265335>

UNESCO. (2021). *¿Qué es la educación integral en sexualidad? En Guía práctica Educación Integral en Sexualidad*. <https://csetoolkit.unesco.org/es/toolkit/el-caso/que-es-la-educacion-integral-en-sexualidad>

UNICEF. (s.d.). *Sexual violence*. UNICEF Data. <https://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/sexual-violence/#status>

Unió Europea. (2012). *Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea*. <https://www.boe.es/doue/2010/083/Z00389-00403.pdf>

Villalobos Rojas, C. et al. (2023). *Educación sexual en adolescentes: aspectos éticos y clínicos*. VITAE, 30(2), 168–177. https://vitae.ucv.ve/pdfs/VITAE_6533.pdf

Annexos

Annex 1

Preguntes realitzades a l'entrevista a Fàtima Balde

1. Quina és la teva experiència tan acadèmica com laboral pel que fa al tracte amb infants i l'educació?
2. En què consisteix el teu projecte FTM? Quin projecte duies a terme abans?
3. Quines activitats duus a terme amb cada franja d'edat? Quines dinàmiques has notat que funcionen i que els infants reben positivament?
 - 3.1. Franja corresponent a Cicle Inicial: 6 a 8 anys
 - 3.2. Franja corresponent a Cicle Mitjà: 8 a 10 anys
 - 3.3. Franja corresponent a Cicle Superior: 10 a 12 anys
4. Hi ha alguna dinàmica que hagi dut a terme que no hagi sigut ben rebuda per part dels infants?
5. Com s'ha de reaccionar si un infant expressa un possible cas d'ASI durant una de les activitats? T'ha passat?
6. Quines indicacions donaries a un centre i a tot el personal que hi treballa per prevenir l'abús sexual d'una manera transversal i integrada al dia a dia de l'escola?

INDICACIONS GENERALS PER PREVENIR L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

adreçades a tota la comunitat educativa

Formar tota la comunitat educativa sobre prevenció d'ASI: docents, PAS, monitoratge, famílies...

Tenir en compte que existeixen **diferents maneres de saludar i acomiadar-se**, que hi ha un gran ventall de possibilitats

Acompanyar, no vigilar, els infants més petits al lavabo sense necessitat de deixar la porta oberta

Explicar per què fem les coses: "t'acompanyo al lavabo per si necessites que t'ajudi", "farem aquesta activitat perquè veig que esteu molt nerviosos"...

No utilitzar el rol de poder ni la força major d'adulta que tenim sobre les criatures

Procurar no fer adults de cop els infants, cuidar el pas a l'etapa de secundària

Tenir cura del to de veu i la distància que tenim amb els infants: ajupir-se i asseure's quan ells ho estan

Parlar amb vocabulari que puguin entendre, que no sigui molt adult i incomprensible, però que tampoc els infantilitzi constantment

No obligar a menjar els infants o a sortir al pati: arribar a un pacte, fer-los entendre per què cal fer-ho

No estar amb un infant a soles. Sempre que pugui ser, marxar amb dos alumnes o avisant un altre adult d'on anem i per què

Educar en el consentiment: entendre quan s'ha de respectar un "no"

Escoltar els infants i no minimitzar les seves preocupacions amb expressions com "t'ho fan en broma" o "ho fan perquè volen ser les teves amigues". Si no hi parem atenció, és molt complicat que arribin a explicar un problema més gran

Annex 3

Competències transversals treballades a cada activitat

		Activitats							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Competència ciutadana	CC2			X		X	X	X	X
	CC3	X		X		X	X	X	
Competència personal, social i d'aprendre a aprendre	CPSAA 1	X	X		X		X		X
	CPSAA 2	X	X		X		X		X
	CPSAA 3	X		X	X	X	X	X	X